

CSENDES LÁSZLÓ

AZ EGYHÁZI INGATLANOK TULAJDONVISZONYAINAK VÁLTOZÁSA ROMÁNIÁBAN. EGY KONFERENCIA MARGÓJÁRA

Romániában, egy állandóan változó társadalompolitikai környezetben, többször is függőben maradt kérdés az egyházi ingatlanok tulajdonviszonyának problematikája.¹ A téma jogi, társadalmi és etikai vetületeinek bemutatása, valamint a megközelítések interkonfesszionális és interdiszciplináris megjelenítése párbeszéd jelleget kölcsönzött annak a tudományos eseménynek amelyet a bukaresti Balassi Intézet kezdeményezett. A résztvevők – kutató történészek és jogászok, valamint számos megjelent érdeklődő – úgy gondolták, hogy a múlttal való szembenézés sine ira et studio tacitusi gondolata alapján érdemes traumatikus múltunknak ezt a részét újra feldolgozni.

Harminc éve törekszünk arra, hogy helyre tegyünk mindent, amit a közelmúlt kommunista diktatúrája szétrombolt, így a romániai egyházak „összekuszált” tulajdonviszonyait is. Azt, hogy mit és miként lehetne, illetve kellene tenni, mindig egy pontos „diagnózis” felállítása előzi meg. Ebben az esetben a levéltári források szisztematikus feltárása nélkül komoly próbálkozás nem képzelhető el. Mint elhangzott, többek között ez is az oka annak, hogy az elkobzott tulajdon-visszaigénylés és kárpótlás ügymenetének harminc éve tartó fejlődéstörténete, jogi és lassan jogtörténeti kuriózumnak számít a volt szocialista államok között a Romániában megvalósított restitúció.² Egymásnak feszülő érdekekről, töredékes vagy téves információk nem mindig jóhi-

* Jelen lapszám ezen blokkjában közölt tanulmányok a Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet által a „30 éve szabadon” emlékévk keretében szervezett *Az egyházi ingatlanok tulajdonviszonyainak változása Romániában* című konferencián (2020. február 10.) elhangzott előadások szerkesztett változata.

¹ A konferencia témaválasztását a 30 éves évforduló és talán a román képviselőházban az RMDSZ-nek a 2013/165-ös restitúciós törvény módosításának előterjesztése is különös hangsúlyt kölcsönzött. Az említett törvényi módosítás a kommunizmus korszakában elkobzott javak visszaszolgáltatásának törvényi korrekciójáról szólt, azaz a visszaszolgáltatók javak valós értékelmérését biztosítaná, valamint arra kötelezné az államot, hogy a visszaszolgáltatási folyamatban bizonyítsa, hogy nem jogtalanul kobozta el a tulajdont. A román képviselőház február 11-én elfogadta a módosításokat, majd 2020 március 18-án elnöki kihirdetéssel hatályba is lépett.

² Jelen számban olvasható Veress Emőd alapos jogtörténeti elemzése a restitúcióról. L.: VERESS Emőd: Vázlatos megjegyzések a romániai egyházi ingatlanrendezésről. Különös tekintettel a Székely Mikó Kollégium ügyére, *Pro Minoritate*, 2020. nyár, 76–94. p.

szemű értelmezéseiről szerezhettünk tudomást az előadások és a kialakult eszmecsere folyamatán.

A magam részéről, a szisztematikus feltárás és értelmezés híveként közlöttem meg a kérdést, a Romániai Evangélikus Lutheránus Egyház (RELE) második világháborúval induló és a 1989-es decemberével záruló, tragédiákkal tűzdelt és kihívásokkal teli időszakát felvázolva. Úgy vélem, a számadás kötelező minden egyházi közösség számára, mivel (természetesen) a mi generációnknak is letisztázott formában kell továbbadnia a stafétát, őszintén beszámolvra arról is, amit sikerült eddig rendezni és arról is, ami még megoldandó.

Öröm, hogy az evangélikus püspökségnek sikerült visszaszerezni egy brassói felekezeti iskolát, amely újra a helyi magyar közösséget szolgálja. Siker, hogy egyházunk szlovák esperessége számos nagylaki ingatlant visszakapott és az is, hogy a Romániai Lutheránus közösségek tanügyi, illetve diakóniai intézményeinek működése folyamatosan biztosított.

Ugyanakkor vannak még olyan ügyek mint az egyházra erőszakolt telekcseréké vagy az úgymond „önként”, országos presbitériumi döntéssel állami használatra átadott ingatlanoké Kolozsváron, Marosvásárhelyen és másutt. Ezek a javak nem kerülhettek vissza egyházunk tulajdonába mivel a visszaigénylést eddig akadályozta az iratok hiánya és az a koncepció miszerint annak kell bizonyítani a kárt, aki elszenvetde azt, nem pedig annak, aki okozta.

Az RMDSZ javaslatára, most olyan törvényt fogadtak el Románia Parlamentjében, mely megfordítja ezt a visszás helyzetet és korrigálja az eljárást. Mostantól az állami intézményeknek kell bebizonyítaniuk, hogy törvényesen jutottak bizonyos egyházi javakhoz, nem pedig a totális kommunista erőszak kárvallottjainak.

Az egyházi javak visszaszolgáltatásának állapotát mérte fel Adrian Petcu³ a Romániai Ortodox Egyház (BOR) birtokviszony-rendezeési törekvéseit áttekintve, persze a teljesség igénye nélkül. Munkája a kommunista hatalom jogfosztó gyakorlatának fázisait mutatta be, a konferencia kérdés-válasz részében kiemelve azt is, hogy a visszaszolgáltatásban lehet sikerrel alkalmazni olyan stratégiát, mint a bukovinai püspökségé, amely részenként perelte vissza javait, mivel az egész nem adták.⁴

Petcu dolgozata abból indul ki, hogy az 1948-ban 175., illetve 177. számmal meghozott törvényerejű rendeletek jelentették a romániai felekezetek egyoldalú tulajdontól való megfosztását és társadalmi ellehetetlenítését. Előbbi az egyházi iskolákban folyó oktatást adta állami kézbe, utóbbi az egyházi vagyion átvételét irányozta elő. A jogfosztás további fázisában a kolostorok és

³ CNSAS kutatója.

⁴ Jelen számban olvasható a témával kapcsolatos tömör áttekintése. L.: PETCU, Adrian Nicolae: A román ortodox egyház kommunizmus idején fennálló vagyionállapotáról néhány szempont, *Pro Minoritate*, 2020. nyár, 8–18. p.

templomok fizikális megsemmisítése következett. Ennek első szakasza az 510/1959-es törvényerejű rendelet volt, amely számos ortodox kolostor létét lehetetlenítette el, majd később, a '80-as évek városrendezése nyomán Bukarestben lebontott templomok romjai nyújtottak újabb szomorú példákat a tulajdonjog semmibevételére.

Sajátos helyzetbe került a Rómával egyesült román görögkatolikus egyház, ugyanis nemcsak vagyonától, hanem identitásától is megfosztott közösség tagjaiként hívei más felekezetek templomaiban kényszerültek Isten színe elé járulni, a felekezet 1948-as betiltása után. Erről beszélt Valeriu Median atya, aki kettős szerepben volt jelen a tanácskozáson: mint a görögkatolikus felekezet aktív papja, továbbá mint a CNSAS munkatársa.⁵

A tulajdonviszonyok felszámolásának kezdetét ő az 1948. január végén meghozott 202. számú kormányhatározathoz kapcsolta, ugyanis ez a jogi aktus a háborús helyreállítási erőfeszítések részeként kezelte a tulajdonviszonyok csorbitását. Stanciu Stoian kultuszminiszter 1,5 millió román görögkatolikus hívőt emlegetett egyik Valeriu Median által idézett dolgozatában, mint olyanokat, akik korábbi időkben az ortodoxiától „eltávolodtak” és akik 1948-ban, állami segítséggel, „visszatérhetnek az ortodoxiához”.⁶ A felekezet püspökei és papsága komoly véráldozattal adózott a Róma fősége melletti kiállásáért.⁷ „Akkor egy tollvonással oldották meg a moszkovita típusú birtokviszony-rendezést, mely magát a görögkatolikus felekezet létét is kétségessé tette, most a rendszerváltás után immár harminc évvel, még mindig nem tisztázódott megnyugtatóan a birtokviszonyok rendezése” – emelte ki Median atya.

A fasiszta és a kommunista diktatórikus rendszerek egyaránt (vissza)éltek a polgári szabadságjogok teljes korlátozásának a fegyverével, így már a két világháború közötti időszakban is jogfosztó intézkedéseknek vetették alá a zsidó közösség tagjait. Ez már a királyi diktatúra kormányai alatt is megtörtént. Erről szólt Camelia Moldoveanu, a Mózesi hitközség jogásza. A háborús időkben, főleg az Antonescu korszakban folytatódtak az állampolgári jogoktól való megfosztások, illetve a tömeges deportálások. Ezzel egyidőben az érintettektől elkoboztak minden tulajdont.

Az 1945-től a hatalom megszerzésén munkálkodó kommunisták a zsidó felekezet tagjainak jogorvoslati megoldását egy „népfrontos” szellemiség égisze képzelték el. A korábban tulajdonuktól megfosztottak akkor kaphatták vissza javaikat, ha bíróságon bizonyítani tudták jogosultságukat. Az 1948-ra berendezkedett diktatúra az intézményes „megoldást” a vallásügyi 177. szá-

⁵ dr. Valeriu Median CNSAS igazgatóhelyettes, görögkatolikus pap.

⁶ L.: STOIAN, Stanciu: *Culte religioase în Republica Populară Română*, Editura Ministerului Cultelor, București, 1949.

⁷ MEDIAN, Valeriu: A Rómával egyesült román görögkatolikus egyház vagyona az 1948. évi események távlatából, *Pro Minoritate*, 2020. nyár, 19–50. p.

mú törvényrendeletbe sűrítette, ami gyakorlatilag a felekezeti intézménynek adta át ezt a magánjogi problémát.

A többi vallási közösséghez hasonlóan, a zsidó felekezeti önállóság felszámolása és az önállóságot képviselő intézményrendszer „bedarálása” 1949-ben történt meg, amikor minisztertanácsi határozat alapján, a zsidó felekezet lemondott szociális-, egészségügyi-, oktatási intézményeiről.

1989 után megnyílt a lehetősége annak, hogy a román állam orvosolja a kommunista diktatúra idején elkövetett jogfosztásokat. A lépésről-lépésre változó jogi keret és a jogorvoslást segítő intézmény felállítása rendkívüli módon elnyújtotta a zsidó felekezet tagjainak restitúciós ügyeit, illetve azoknak nemzeti hatáskörben való megoldását. Éppen ezért számos ügy nemzetközi jogorvoslás útjára került.⁸

A felekezeti közösségek vagyoni jogi helyzetét elemezve és összehasonlítva a konferencia résztvevői egyetértettek abban, hogy a román kommunizmus a Vasfüggöny mögött működő más rezsimekhez hasonlóan hidegvérrel jelölte ki azokat „akiket üldözni kellett”. A forгатókönyv minden felekezet esetében hasonló volt, azaz egy a kommunizmusnak ellenállni képes vallási közösség társadalmi szerepét, ha úgy tetszik befolyását az állam úgy csökkentette, illetve szüntette meg, hogy javait elkobozta. Így iskoláinak, szociális intézményeinek, sőt papságának eltartása sem volt lehetséges. A következő lépésben az államnak kiszolgáltatót közösség egy rendezésnek álcázott, de amúgy a kommunista társadalmi rend oktrojált törvényessége alapján közjogi paktumra kényszerült, vagy illegális túlélési formákhoz folyamodott.

A zsidó közösség jogállásában és tagjainak idegenrendészeti, állampolgársági helyzetének rendezésében az első világháború utáni időszakban következett be drámai változás, ugyanekkor történt rendkívüli változás a Romániához került római katolikus magyar közösség életében. Az 1866-os román történelmi valóságot rögzítő alkotmányt 1923-ban a területi gyarapodásokat kodifikáló alkotmány írta felül. Ez a sarkalatos törvény szabályozta a román állam és Erdély történelmi felekezetének helyzetét.

A pápa főségét elismerő római katolikus egyház státusza csak 1929-ben rendeződött és csak 20 évig volt érvényben.⁹ A rendezés ideje alatt a román állam a romániai magyar katolikus egyházat ingatlan és birtokvagyonának 90%-tól fosztotta meg.¹⁰

⁸ Camelia Moldoveanu előadásában rendkívül adatolt formában követte végig a zsidó felekezet vagyonának sorsát az utóbbi 70 évben. L.: Moldoveanu, Camelia: A romániai zsidó vagyonok rendszere a második világháború után, *Pro Minoritate*, 2020. nyár, 95–103. p.

⁹ Részleteket L.: Sas Péter: Vatikán és Románia államközi megállapodásai a két világháború között, *Egyháztörténeti Szemle*, 4 évf., 1. szám, 2003, <<https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/saspeter.htm>> (letöltve: 2020. 06. 07.).

¹⁰ L.: MARCHUT Réka: A Római Katolikus Egyház helyzete Romániában az első világháborút követően. A bukaresti magyar katolikusok, *Pro Minoritate*, 2020. nyár, 51–75. p.

Különleges, de nem egyedi eset a két világháború között a bukaresti magyar katolikus közösség harca egyházi intézményeiért, amely mintapéldája a romániai magyar egyházi felekezetek impériumváltással megkezdett hosszú küzdelmének. Erről szólt Marchut Réka előadása, melyet nagy érdeklődés övezett és amelyet tartalmas beszélgetések követtek.

A tulajdontól való megfosztás jogilag az eddig felsorolt felekezetekhez hasonlóan történt az Ágostai Hitvallású Zsinatpresbiteri Evangélikus egyház esetében is. A kilátástalanság és az annak nyomán bekövetkezett próbatételek közösségünkre szabott sajátosságait Argay György püspök így foglalta össze a kultuszminiszterhez, 1948. október 13-én intézett átiratában: „(...)a Kultuszminisztérium számos alkalommal tájékoztatott és biztosított bennünket afelől, hogy az iskolások vallási nevelése nemcsak megengedett de szabad, annak ellenére, hogy az iskolákban vallásórát tartani nem lehet. (...) Most azt tapasztaljuk, hogy a kötelességüket végző papjainkat üldözik és kivizsgálják a rendőri szervek.”¹¹

Számos jelentés bizonyítja, hogy a diktatúra nem állt le az egyházi vagyion államosítása után, sőt igazából ekkor mondvacsinált vádak alapján, illetve a korábbi korszakból a román titkosszolgálatok nyilvántartásaiból származó terhelő bizonyítékok alapján, olyan koncepciós perek kezdődtek amelyek számos egyházi elöljáró életét tették tönkre, lehetetlennítették el.

A felekezetközi párbeszéd a restitúció témájában minden felelősen gondolkodó morális hívő kötelessége függetlenül attól, hogy az állam és az igazságszolgáltatás milyen törvényi keretet és jogalkalmazást használ a helyzet megoldására. Minden együttgondolkodás előre visz a felekezetek történelmi traumái feldolgozásának dolgában. Egymás terhét közösen viselve és egymás stratégiáit történelmi kontextusba helyezve, részleteiben megismerve sokat erősödünk. Így számolunk el és számolhatunk le a felekezeti triumfalizmus kísértésével. Együttműködésünk így válhat hatékonyabbá és lehet inspiráló a jövő kihívásaival szemben.

¹¹ Jelentés a gyermekek vallásos nevelése tárgyában, Aradi Ágostai Hitvallású Szuperintendencia, 1948 október 31. L.: CSENDES László: *Egy kevéssé misztikus egyház? Szélszéljegyzetek egy számadáshoz (1948–1956)*, Romániai, Evangélikus-Lutheránus Egyház, Kolozsvár, 2018.